

Det Danske Asiatiske Kompagni – en udansk affære?

Benjamin Asmussen, museumsinspektør på M/S Museet for Søfart og ph.d.-studerende ved Center for Virksomhedshistorie, Copenhagen Business School, ba@mfs.dk

En af de mest profitable virksomheder i dansk erhvervshistorie var det Danske Asiatiske Kompagni, der opererede fra 1730 til 1844. Med et indledende handelsmonopol på al handel øst for Kap det Gode Håb fra det Oldenburgske monarki tjente selskabet formuer. Artiklen illustrerer at såvel knowhow som kapital og organisering byggede på internationale netværk og ekspertise. I artiklen bliver omfanget af denne tidlige internationalisering således undersøgt.

DAC – en global virksomhed

Når man tænker tilbage på skolelærdommen om 1700-tallets Danmark, er det fortællingen om undertrykte bønder, strenge ridefogeder og rige herremænd, der nok står klarest for mange. Men den tidlige moderne periode rummer også fortællinger om global handel, verdensomspændende netværk, nye aktieselskaber etableret i skarp konkurrence med europæiske konkurrenter samt en statsmagt med et klart blik for erhvervslivets betydning for samfundsøkonomien.

En af de bedst indtjenende danske virksomheder nogensinde var det Danske Asiatiske Kompagni, der eksisterede fra 1730 til 1844. Kompagniet havde hovedsæde i København, hovedstaden i det Oldenburgske Rige, der på den tid blandt andet inkluderede Danmark, Norge, Slesvig, Holsten etc., Island, Færøerne samt kolonier i Nordatlanten, Caribien, Vestafrika og Indien. I begyndelsen fik kom-

pagniet af staten monopol på al handel øst for Kap det gode Håb, men efterhånden blev kinafarten kompagniets mest indbringende område, hvor store summer blev tjent til købmænd og aktionærer. I centrum for det Danske Asiatiske Kompagnis (DAC) virksomhed var importen af kinesisk te direkte fra Canton, i dag Guangzhou. Teen var en efterspurgt vare i Europa, og markedet voksede år for år. Efter kompagniets auktioner i København blev hovedparten af teen videreeksporteret til Storbritannien og Baltikum. I modsætning til nutidens rederier adskilte DAC sig ved både at eje skibene og ladningerne. På ekspeditionerne deltog både sømænd og erhvervsfolk, og kompagniet minder derfor mere om virksomheder som ØK end nutidens specialiserede rederier. I denne artikel fortælles historien om DAC som en af de mest globaliserede virksomheder i det tidligt moderne Danmark, en virksomhed, der oprindeligt var støttet af kongehuset for at fremme handel og søfart i det oldenburgske rige, men som kom til at spille en stor økonomisk rolle for søfolk og købmænd mange steder i verden. På trods af ordet »danske« i kompagniets navn var det et firma bygget med massiv udenlandsk indflydelse i form af kapital, knowhow og netværk, og det danner rammen om denne fortælling.

Stiftelsen – knowhow fra Nederlandene

Den direkte asiatiske handel fra det Oldenborgske Rige begyndte i begyndelsen af 1600-tallet, hvor der i adskillige europæiske lande blev stiftet handelskompagnier af tilsvarende karakter. Kompagnierne fik af staten monopol på handel med et bestemt område og var som regel begunstiget med en række kongelige privilegier, såsom friheder fra told og afgifter. I det Oldenborgske Rige blev Ostindisk Kompagni stiftet i 1616 med kraftig inspiration fra Nederlandene og etablerede efter få år kolonien Trankebar på Coromandelkysten i Indien. Kompagniet var rigets første aktieselskab, men kongemagten havde en stor del af æren for etablering og dets tidlige udvikling. Efter en omskiftelig tilværelse lukkede kompagniet endelig i 1729, blandt andet belastet af udgifterne til at drive kolonien i Indien samt økonomisk udsultet af staten, der tog store lån fra kompagniets kasse. Men interessen i handel med Asien forsvandt ikke, men var snarere større end nogensinde, ikke mindst på grund af udsigterne til en stabil og profitabel handel med Kina, som den sås udfoldet i England og i Nederlandene. Kort efter opløsningen af det gamle kompagni dannedes to handelsselskaber, der skulle stå for handel med henholdsvis Kina og Indien. Året efter blev de to selskaber slået sammen med det omfattende navn *Det kongelige octroyerede Danske Asiatiske Kompagni*, og de første ekspeditioner forberedt.

Historikeren Per Boje har introduceret begrebet hofkapitalisme, som han definerer som det tætte samarbejde mellem købmænd og hoffet med økonomisk vinding for øje. I hofkapitalismen udnytter en lille gruppe den politiske magt »[...] til under dække af tilsyneladende markedsøkonomiske dispositioner at opnå store privatøkonomiske fordele« (Boje, 2014: 238). Udtrykket er meget velegnet til at beskrive de tætte bånd mellem enevældens centrale aktører og den lille gruppe af rige købmænd primært i København. Men mens

Boje i nogen grad binder begrebet op på de mange kortlivede spekulationsvirksomheder, der opstod i det økonomisk overophedede sene 1700-tal, som eftertiden har kaldt den florissante periode, er det også anvendeligt i analysen af velkonsoliderede og højt renommerede firmaer som DAC, der eksisterede i 112 år. For selv om det var en gruppe store købmænd med viden om den voksende handel med Asien, der pressede på for at få tilladelse til at stifte et handelskompagni, så kan kongemagtens mere strategiske bestræbelser klart læses ud af den første oktroj, dvs. statslige privilegier, fra 1732. Først nævnes »*Commerciens og Skibsfahrtens befordring og opkomst i Vores Riger og Lande*«, dvs. den generelle fordel for handel og søfart ved etablering af fast sejlads på den i perioden længste sørute. Dernæst »*det deraf dependende Almindelige bestes fremtarv*«, altså de mange afledte effekter som øget handel, skibsbygning, beskæftigelse samt fordelene for de mange underleverandører og aftagere af de hjembragte produkter. Endelig nævner den første oktroj, at formålet med kompagniet skal være »*at sette denne Asiatiske Handel i Vores Riger og Lande for den tilstundende Tid paa en meer bestandig Fod*« (alle tre citater fra Feldebæk, 1986: 91-2).

Her gemmer sig måske den vigtigste årsag til de kongelige privilegier, nemlig statsmagtens ønske om at gøre København til en stabelstad, dvs. et centrum for videreeksport af produkter. Her var de asiatiske og især de kinesiske varer centrale, da de mange afstande af både fysisk og social form gjorde handlen særdeles omkostningsfuld. I en stor del af 1700-tallet hjalp kompagniets privilegier med til at opfylde målsætningen. De faste auktioner i Asiatisk Kompagnis pakhuis på Christianshavn tilbød produkter af fornuftig kvalitet med en stabilitet og regularitet, der var essentielle for at kunne tiltrække købmænd fra nærområdet – især Østersøområdet. Hermed kom man også uden om den store udfordring, det ringe hjemmemarked var for DAC i for-

hold til de tilsvarende britiske og nederlandske kompagnier. Hvor efterspørgslen efter f.eks. te i Storbritannien var nærmest uendelig, så anslog DAC at kun 10-20 pct. af dets varer blev forbrugt i det Oldenborgske Rige.

For det nye kompagni var sejladserne til Indien velkendt gennem forgængernes besejling, men den direkte sejlads til Kina var en ny udfordring, der krævede tilførsel af knowhow. Udfordringen var todelt og bestod dels i den navigationsmæssige side af sagen, at kende tilstrækkeligt til vindenes skiftet i Asien, til farvandet og farlige grunde for at sikre en sejlads med så lav risiko som muligt. Hertil kom den negotiemæssige del, som det blev formuleret i datiden med et sprogligt lån fra latin, sikkert via Nederlandene, dvs. hvordan handlen skulle udføres. Her adskilte en række distancer de dansk-norske handelsbetjente, som de udsendte købmænd blev kaldt, fra de kinesiske købmænd, både af sproglig, kulturel, juridisk og kutymemæssigt art.

Den nødvendige knowhow kom, som så meget andet i 16- og 1700-tallet, fra Nederlandene. I første omgang havde nederlænderen Pieter Backer henvendt sig til kongen i København i 1729 for at stille sin viden til rådighed for et nyt handelseventyr til Kina. Efter en eksamination foretaget af en række københavnske købmænd blev han bedømt til at være »*Capable til, om mand indloed sig med ham, at indføre Societetet udi den største Confussion, Labyrinth og Ulykke*« (Clemmensen og Mackeprang, 1980: 106). To andre henvendelser fra personer i Paris og Amsterdam måtte også afvises på grund af for ringe kvalifikationer (Lefevre, 1966: 41).

Anderledes gik det til med viden og erfaring fra det netop nedlagte *Oostendse Compagnie*, som endte med at blive hovedansvarlig for vidensoverførsel til det nye DAC. Hvordan kontakten kom i stand, er der uenighed om blandt historikere. Clemmensen og Mackeprang (1980: 110) hævder, at direktionen

modtog en anonym henvendelse fra Amsterdam fra en person, der tilbød sin tjeneste som supercargo, dvs. ansvarlig for handlen. Historikeren Jan Parmentier, der grundigt har undersøgt indflydelsen fra de Østrigske Nederlande på den tidlige danske kinafart, mener derimod, at det var den københavnske borgmester Frederik Holmsted, der, som en af initiativtagerne til det midlertidige kinesiske handelsselskab, selv tog til Amsterdam og Antwerpen for at etablere kontakt (Parmentier, 1989: 143).

Under alle omstændigheder blev en række personer med erfaring fra det nedlagte Oostendse Compagnie hyret på fordelagtige kontrakter. I centrum stod Pieter van Hurk, der med erfaring fra fire tidligere ekspeditioner til Kina blev hovedansvarlig for handlen på den første danske direkte rejse til Kina. Forhandlingerne med ham blev langvarige for DAC, for van Hurk kendte sin værdi og nødvendighed og forlangte en både en meget høj gage samt plads til at medbringe 16 kister med hans personlige handelsvarer og til hans private indkøbte kinesiske varer. Denne aflønningsform, også kaldet privilegieplads eller føringsgods, var ikke unormal i datiden, men omfanget var voldsomt for én enkelt handelsbetjent. Van Hurk formåede efter rejsen at veksle sin store indtægt til bl.a. en stor mængde aktier i DAC og var fra 1745 til 1754 en af direktørerne i kompagniet, giftede sig ind i en af de største københavnske købmandsfamilier og købte flere landsteder omkring residensstaden. Samtidig blev han et vigtigt bindeled mellem købmænd i de Østrigske Nederlande og det Oldenborgske Rige (Parmentier 1989: 148). Med ansættelsen af van Hurk var negotien på Kina på rette spor, og til at sørge for navigationen på de første kinasejladser blev oostenderen Guilielmo de Brouwer hyret som andenkapitajn på van Hurks anbefaling. De Brouwer kom til at bære en stor del af ansvaret for det succesfulde udfald af den første direkte kinasejladser.

I alt 11 tidligere ansatte fra *Oostendse Compagnie* kom i 1730'erne og 1740'erne til at præge det unge DAC, og deres know-how blev i hele kompagniets historie videreført gennem stor kontinuitet i de grupper af handelsbetjente, der blev udsendt til Kina.¹ Interessant nok havde *Oostendse Compagnie* selv været i en tilsvarende situation tidligere i århundredet, hvor ophavsmændene i begyndelsen af firmaets historie havde måttet ansætte englændere, irere og franskmænd for at sikre størst muligt udbytte (Parmentier, 1989: 164). Denne viden kom altså også indirekte det Danske Asiatiske Kompagni til gode.

Monopoler, konkurrence og smugleri

Efter at den første kinafarer i 1732 var vendt hjem med en rig ladning af især te, porcelæn og silke, modtog DAC privilegier fra staten i form af et 40-årigt monopol. Kompagniet var herefter det eneste i kongens forskellige riger, der måtte handle øst for Kap det gode Håb. Endvidere blev kompagniet fritaget for told og afgifter. Monopolet blev senere kritiseret af senere tiders historikere, der, påvirket af en ny tids tanker med Adam Smith og liberalisme, så monopolet som et udslag af en forældet merkantilistisk tankegang. En ofte overset pointe i diskussionen om den manglende konkurrence i monopolernes tidsalder, som 1700-tallet kan kaldes, er, hvor omfattende konkurrencen mellem de forskellige vestlige handelskompagnier var. Her er tehandlen fra Kina et oplagt eksempel. I begyndelsen af 1700-tallet blev det såkaldte Canton-system etableret, som betegner den faste kinesiske regulering, der kun tillod vestlige købmænd at handle i den sydlige havneby Canton, der lå beskyttet væk fra kysten et stykke oppe ad Perlefloden. De europæiske skibe hverken kunne eller havde tilladelse til at sejle helt op til byen, men måtte ankre op adskillige sømil øst for byen. Herefter måtte den sidste distance tilbagelægges med kinesiske djunker og sampaner. Derved var søfarten nemmere at kontrollere fra kinesisk side. Kombineret med de mange kinesiske forter ved

indsejlingen til Perlefloden og henlæggelsen af handlen til handelsstationer uden for selve Cantons bymure opnåede de kinesiske myndigheder en tilfredsstillende af de kejserlige ønsker om fred, sikkerhed og harmoni (van Dyke 2005:6).

Det engelske East India Company og det tilsvarende franske kompagni begyndte at handle regelmæssigt i Canton omkring år 1700, og sammen med armenske og muslimske handelsmænd udgjorde de begyndelsen af det handelssted, der i de kommende hundrede år skulle blive det mest internationaliserede mødested på kloden. I 1720'erne kom skibe fra det nye *Oostendse Compagnie* til og blev efterfulgt af det magtfulde nederlandske VOC, det forenede ostindiske kompagni. Herefter fulgte de nye skandinaviske kompagnier, det Danske Asiatiske Kompagni for Danmark-Norge og det svenske ostindiske kompagni med base i Göteborg i begyndelsen af 1730'erne. På trods af det nationale monopol, som de fleste af disse kompagnier besad, blev de udfordret af den internationale konkurrence. For at beholde deres favorable position benyttede både de britiske og nederlandske kompagnier en form for prisstyring af markedet ved kraftigt at udvide deres eksport af te fra Canton. (Nierstrasz 2015:265). Formålet var at formindske udbuddet og derved bringe prisen op til skade for de nytilkomne kompagnier, men forsøget blev i nogen grad undermineret af det generelle prisfald på de eksportegnede sorte tesorter, grundet en stigende effektivitet i den kinesiske teproduktion. (Nierstrasz, 2015: 266). Markedet udvidede sig derfor og gav plads til de nytilkomne kompagnier, og samtidig sørgede en britisk toldlovgivning for andre muligheder for de nye kompagnier, ikke mindst DAC. At forøge statens indtægter i 1700-tallet blev prioriteret højt i Storbritannien, der igen og igen befandt sig i kostbare krige. At vedligeholde verdens største orlogsflåde for at kunne udstrække rigets magt over en voksende del af verden krævede store lån for holde statsbudgettet

gående. Derfor blev det stigende forbrug af te beskattet kraftigt, og skatter og afgifter endte ofte på over 100 pct. ved salget til forbrugeren (Nierstrasz, 2015: 270). Den høje toldsats gav smugleriet fra andre lande gode kår i Storbritannien, og det kom både det danske og svenske kompagni til at nyde godt af i mange år. De professionelle britiske smuglere var en offentlig hemmelighed, og rapporter fra den britiske gesandt i København til London kunne fortælle både om skibenes navne, type og armering (Feldbæk, 1990: 116). For DAC's vedkommende blev man så afhængig af de mange købere på auktionerne på Christianshavn, der smuglede teen videre til det store britiske marked, at den britiske Commutation Act fra 1784, der nedsatte tolden på te fra 106 pct. til 12,5 pct., blev, hvis ikke dødsstødet, så i hvert fald et banesår for kompagniet (Lauring, 1996: 235).

Finansiering – britisk kapitaloverførsel, lån og aktier

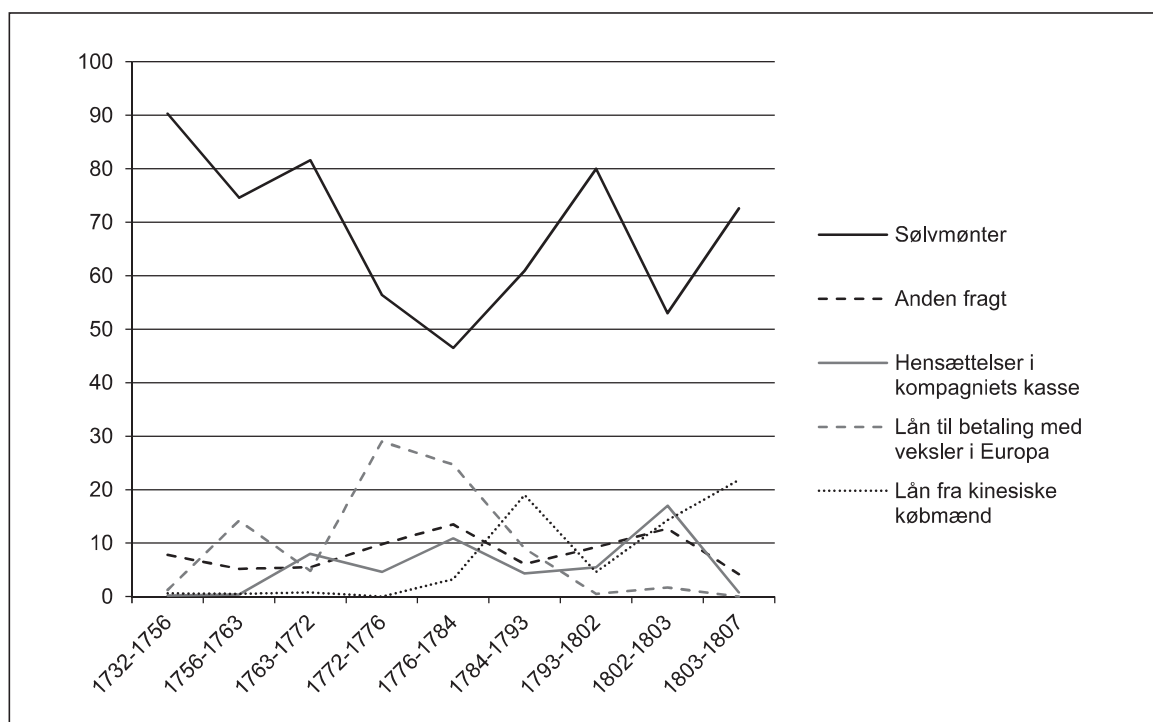
Sølv var i al væsentlighed den eneste europæiske vare, der kunne afsættes i Canton i 1700-tallet. Forsøg med danskproduceret klæde fra 1740'erne faldt ikke heldigt ud, men især engelsk bly kunne afsættes. De omsættelige mængder og deraf følgende profit var dog ikke stor. Sølv var derfor den eneste vare, der i tilstrækkelig grad kunne afsættes til fordel for teen, men en ny mulighed opstod allerede tidligt i kompagniets historie, nemlig lån i Canton. Historikeren Kåre Lauring har undersøgt denne type finansiering og har påvist, at der var gode muligheder for ansatte i det britiske East India Company for at op tjene en personlig formue under deres ophold i Asien. At forsyne hær og flåde kunne give store overskud, ligesom at drive lokal handel mellem Indien og Kina. Flere lod de summer, de disponerede over fra kompagniet, 'arbejde', indtil pengene skulle benyttes, og det gav en stor fri kapital, der blandt andet kom DAC til gode (Lauring, 1996: 218). Samtidig begyndte private, britiske købmænd at slå sig ned omkring Perleflodens delta, især ved

Canton og den portugisiske koloni Macau. Det var egentlig forbudt fra både kinesisk og britisk side, men blev alligevel tolereret, mens store summer skiftede hænder. I Canton blev den overskydende britiske kapital, som dens ejere gerne diskret ville have flyttet hjem til de britiske øer, lånt til blandt andet DAC, der købte te for pengene. Efter at varerne var fragtet sikkert hjem og solgt på Asiatisk Kompagnis internationale auktioner på Christianshavn, blev pengene med rente overført ved hjælp af en veksler til et bankhus i London.

Ud fra Laurings (1996) arkivstudier kan finansieringen af DAC's handel i Canton visualiseres (Figur 1). Det er markant, hvordan alternative finansieringsformer ud over det medbragte sølv benyttes i stigende grad i opgangsperioden op til 1784, hvorefter en række faktorer bidrager til kompagniets stagnation. Herefter overtager lån hos kinesiske købmænd rollen som alternativ finansieringsmulighed, i stigende grad frem til det Oldenborgske monarkis inddragelse i Napoleonskrigene i 1807. Udfordringerne ved de store kinesiske lån blev tydelige efter krigen mod Storbritannien fra 1807 til 1814. I begyndelsen af krigen blev den store orlogsflåde i København konfiskeret af briterne, og al større søhandel gik i stå. Da krigen endelig sluttede, var Norge tabt til Sverige, riget var gået bankerot, og det blev en udfordring for DAC at skaffe tilstrækkelig kapital til at udruste en ny ekspedition til Kina. Først i efteråret 1819 lykkedes det at sende kinafareren Christianshavn afsted, og instruktionen til skibets handelsbetjente afspejler situationen med stribevis af misligholdte lån (RA 1:103).

Enkelte kinesiske købmænd var gået i partnerskab med europæiske handelshuse for at inddrive gæld, mens andre kinesiske købmænd måtte formodes at vente med gældsposter, der efter tolv års renter havde vokset sig meget store. Tiden efter krigens ophør i 1814 fortæller om den udvikling, der havde

Figur 1: Finansiering af varer indkøbt af det Danske Asiatiske Kompagni i Canton 1732-1807, opgivet i procent

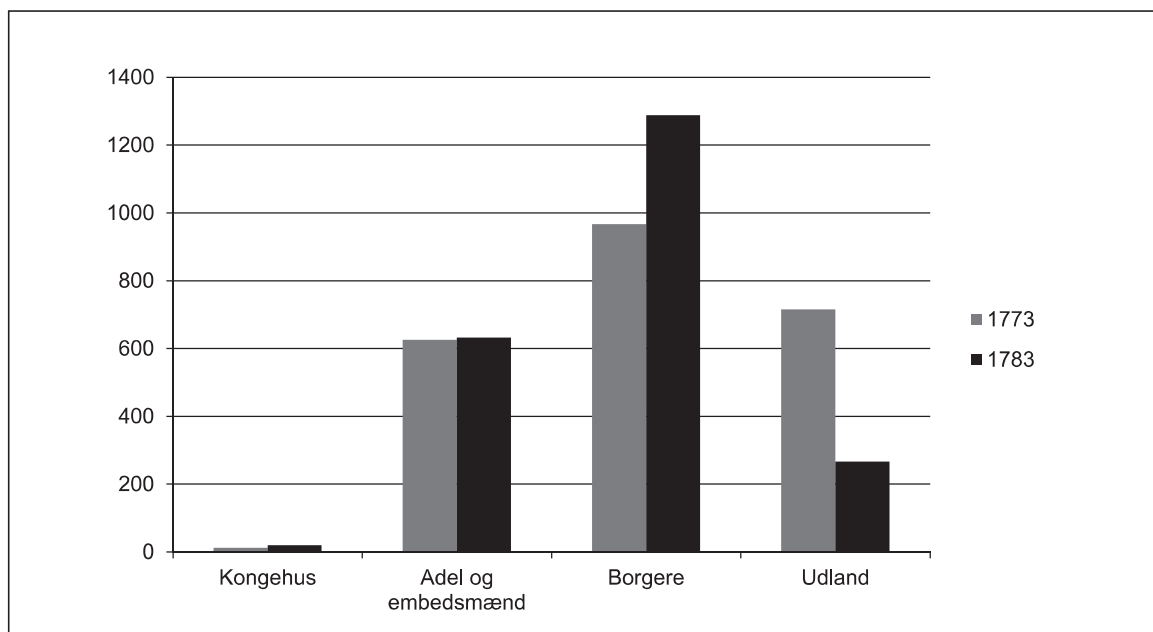
Note: Bemærk at perioderne skiller på forskellige tidspunkter af årene, derfor står hvert år i to perioder. Opdelingen af perioderne følger internationale konjunkturer.

Kilde: Lauring (1996: 222).

fundet sted i løbet af 1700-tallet. De store handelskompagnier som DAC måtte nu agere i en stadig mere fast reguleret handelsverden, hvor gæld kunne blive inddrevet flere kontinenter væk. Samtidig var det også en verden, der gik fra at have været præget af mange magters ageren på markedet i højere grad i retning af en enkelt protosupermagts ageren, nemlig Storbritannien. Især på det asiatiske marked var tendensen tydelig. En støt voksende andel af Indien kom under britisk flag, og i Canton havde det britiske East India Company sat sig på størstedelen af temarkedet. Hvor det i de hektiske år i 1780'erne kun havde været ca. 20 pct. af teen, der blev transporteret under Union Jack, var det i begyndelsen af 1800-tallet snarere 90 pct. (Lauring, 1996: 226).

Det Danske Asiatiske Kompagni var fra begyndelsen et aktieselskab, og i første omgang blev der udstedt 400 aktier á 250 rigsdaler. Aktiekapitalen blev flere gange udvidet i de efterfølgende år og nåede allerede i 1743 op på næsten 400.000 rigsdaler og i 1755 på 600.000 rigsdaler. Investorer uden for riget købte aktier allerede fra begyndelsen, men ikke i stort tal – kun ca. 5 pct. af aktierne var ejet af udlændinge i begyndelsen (Kelsall, 1999: 8). Dette tal forblev nogenlunde konstant indtil de hektiske år under den amerikanske frihedskrig. Mens aktionærene fra Det Oldenborgske Rige var en forholdsvis bred kreds, havde de udenlandske investorer en anden profil. De første aktionærer var enten udlændinge, der boede i København, eller som havde en direkte økonomisk forbindelse,

Figur 2: Investeret kapital i aktier i Asiatisk Kompagni, opgjort i tusinder af rigsdaler

Note: De tre første kategorier er alle fra det Oldensborgske Rige.
Kilde: Rasch og Sveistrup (1948: 37,131).

som f.eks. DAC's bankforbindelse i Nederlandene, C. van Orsay. Senere, da kompagniet var i regelmæssigt drift og gav stabile, store afkast, kom nye udenlandske investorer til, uden særlig tilknytning til riget eller kompagniet (Kelsall, 1999: 24).

Figur 2 viser den investerede kapital i kompagniets bedste år, hvor rigets neutralitet under de europæiske krige gav store muligheder for profit. I begge perioder er det investorer fra Nederlandene, der ejer de fleste aktier, efterfulgt af franske investorer. De største nederlandske investorer havde også sat penge i det svenske ostindiske komagni (Kelsall, 1999: 9). På trods af de betydelige summer investeret udefra mener Rasch og Sveistrup dog ikke, at disse investorer direkte påvirkede kompagniet (1948: 132), om end en indirekte indflydelse ved afstemningerne på generalforsamlingerne kan være svær at aflæse i kilderne.

Direktionen – et reformert projekt

Det Danske Asiatiske Kompagni var fra begyndelsen ledet af en *præsæs*, en præsident, der tilhørte samfundets adels- og embedstop. Dertil kom et antal direktører, som regel fem til syv, hvortil der stilledes krav om, at én skulle have kendskab til jura, én til søfart og tre til købmandskab. Dertil skulle man bo i København og eje et antal aktier. I alt 54 mennesker nåede at være direktører for kompagniet frem til lukningen i 1840'erne, og flere fællestræk gør sig gældende. Direktørerne var som regel i 40'erne eller 50'erne når de tiltrådte, og ofte havde de tidligere haft titel af hovedparticipant i kompagniet, hvilket krævede et antal aktier og medførte flere pligter i kompagniets drift (Hof & Stat, 1735-1840). Et markant træk for mange af direktørerne var, at de bekendte sig til den reformerte tro. Ofte var de efterkommere af de hugenotter, der flygtede fra religiøse forfølgelser i 1600-tallets Europa, og ganske som

med gruppen af jødiske købmænd gav fortidens flugt sig udslag i et stort netværk, som kompagniets direktører i høj grad benyttede sig af til deres egen og firmaets vinding.²

Netværket var også markant lokalt i København, hvor den Reformerte Kirke i Gothersgade var samlingspunkt for en del af købmandseliten. Kirkens og trosamfundets kongelige privilegier afspejler statsmagtens balancegang mellem den luteranske tro og behovet for ikke at tirre præstestanden på den ene side, og på den side en erkendelse af de muligheder, købmænd med et stort netværk kan skabe i et traditionelt kapitalhungrende rige som det Oldenborgske. Ved bekræftelsen af trossamfundets rettigheder i 1731 står det klart, at selve forkyndelsen af Calvins lære skulle begrænses mest muligt – kirken må gerne have et ur, men ingen klokke, der må holdes skole, men ikke læres noget nedsættende om den luteranske tro, og prædikerne må kun holdes på fransk, tysk, hollandsk eller engelsk. Til gengæld begunstiges de individuelle medlemmer med en række fordele, såsom tyve års skatte- og toldfrihed (RA 2).

Overordnet set opnås der altså en række religiøse restriktioner, men samtidig gode forhold for erhverv og nytillkommende, hvilket giver mindelser om vilkårene for det jødiske trossamfund. Splittelsen findes også i Kommercekollegiet, der regulerede erhvervslivet i den enevældige stat. Lige fra dens oprettelse i 1672 advokerede det for at åbne landets grænser for mennesker af alle trosretninger af erhvervsmæssige årsager, hvilket ikke overraskende blev frarådet af samtlige landets biskopper (Steenberg, 1966-72: 6). De reformerte havde dog fordelene af i en årrække at have en kongelig allieret i form af dronning Charlotte Amalie, der stammede fra Hessen og i 1667 blev gift med den senere Christian V. Hun holdt fast i den reformerte tro, hun var opdraget i, og havde tilladelse til at holde gudstjeneste i enkelte særlige slotskapeller, blandt andet på Københavns Slot. Hendes

personlige indflydelse spillede en stor rolle for privilegierne til de reformerte og derved det senere DAC's direktører. Især i 1700-tallet blomstrede erhvervsvirksomheden blandt de reformerte grosserer og nytillkomne, som f.eks. Frédéric de Coninck, der var direktør fra 1773 til 1776 og blev en af landets allerrigeste købmænd med grosserer- og rederivirksomhed over hele verden. Direktørernes store troværdighed og kreditværdighed på europæisk plan blev også medvirkende til, at DAC fik en vigtig bifunktion med at hjælpe kongemagten med formidling af store lån i krisetider, især i Nederlandene. Det blev yderligere hjulpet på vej af, at mange af direktørerne i den tidlige periode var medvirkende i stiftelsen af den første bank i Danmark, Kurantbanken i 1736. Her agerede købmandsdirektørerne i et skiftende politisk miljø, hvor den gamle hofkapitalisme, hvor kongemagten spillede en stor rolle inden for både handel og manufaktur betød stadig mindre. Tendensen i slutningen af 1700-tallet gik snarere i retning af, at borgerskabet med dets voksende forskellige typer af kapitaler kunne agere mere selvstændigt og påvirke kongemagten på måder, som tidligere havde været utænkeligt.

En vigtig aktør i DAC's globale virksomhed var de jødiske købmænd, hvis forfædre var kommet til den Oldenborgske Stat i løbet af 1600-tallet. De såkaldt sefardiske jøder var på flugt fra forfølgelser på den iberiske halvø, og flere grupper fandt et hjem i den nyoprettede by Glückstadt i Holsten, der var et led i Christian IV's bestræbelser på at konkurrere med det voksende Hamborg. I et Europa præget af forfølgelser, forbud og antisemitisme blev Glückstadt et helle for mange sefardiske jøder, der flyttede til både fra Hamborg, Amsterdam, Portugal og Spanien (Arnheim, 2015: 22). Senere i århundredet, i 1684, opstod et nyt jødisk samfund i København, fra 1743 med egen synagoge, og i 1788 fik jødiske erhvervsfolk adgang til byens laug. De jødiske købmænd i det Oldenborgske Rige

var kendetegnet ved at besidde et stort, globalt netværk, som var et resultat af, at deres forfædre havde været med på sørejserne og koloniseringen under den europæiske ekspansion fra slutningen af 1400-tallet. Derfor rakte netværket til både Afrika, Asien samt Nord- og Sydamerika, og det var sandsynligvis et blik for de fordele, der havde fået Christian IV og hans efterfølgere til at gå imod de antisemitiske følelser hos både præsteskab og befolkning og tildele de sefardiske jøder en række privilegier. Mange jødiske handlende begyndte at handle med varer importeret af DAC, især te og silke (Hoff, 2016: 21), men den største indflydelse på kompagniets virksomhed kom gennem anskaffelse af det sølv, som var nødvendigt for den indbringende handel på Kina. I de første årtier af kompagniets historie blev op imod halvdelen af de store mængder sølv, der var nødvendig, skaffet via jødiske købmænds vekselerervirksomhed, mens den resterende del blev leveret af købmænd residerende i København, især kompagniets egne direktører, storaktionærer og endda bogholder og kasserer (Glamann 1949:364)! Senere, efter beskyldninger om, at kompagniets direktører tog overpriser i deres sølvleverancer, blev indkøbene sat mere i system, og i 1760 blev den jødiske købmand Ashur Unna hyret til at holde opsyn med leverancerens lødighed i Hamborg (Glamann, 1949: 362). Den senere periode er vanskeligere at sige noget om, da licitationsprotokollerne fra efter 1759 er gået tabt i DAC's arkiv.

I nutidens søfart er det ofte filippinske søfolk, der udfylder mange af rollerne ombord på danske skibe, mens bl.a. østeuropæere sejler som officerer. I 1700-tallets skibe til Asien var besætningerne i højere grad homogene, om end inden for det daværende riges grænser. Men i 1780'erne begyndte en udvikling, der trækker spor op til nutidens søfart, da de første kinafarere begyndte at tage kinesiske søfolk ombord i Macau, den portugisiske koloni ved Perleflodens udløb i havet. Årsagen var mangel på besætningsmedlemmer, som

skyldtes rømning eller sygdom. Dødsraten var omkring 10 pct. på en typisk kinafart, og kombineret med en eventyrlyst, der fik søfolk til at stikke af, blev det nødvendigt at supplere besætningerne, der som regel lå på omkring 150 mand med lokale søfolk. Via kompagniets rullebøger kan man udlede, at de kinesiske søfolk kom hele vejen med tilbage til Christianshavn og derefter returnerede med den næste kinafarer. Disse sandsynligvis første kinesere i Skandinavien har ikke sat sig mange spor i hverken kilderne eller senere historiske beretninger, så her venter et detektivarbejde med at opspore mere viden om dette tidlige kultur møde i København. De kinesiske grupper af søfolk, der kom til det Oldenborgske Rige fra begyndelsen af 1780'erne og frem til de første år af 1800-tallet, udgjordes som regel af 10-20 søfolk, sandsynligvis med egne befalingsmænd, der også havde sprogkundskaberne til at kunne kommunikere med resten af besætningen (RA 3)

DAC bør ses i en multinational helhed

På trods af ordet 'danske' i Det Kongelige Octroyerede Danske Asiatiske Kompagnis navn var der tale om en virksomhed, som inkorporerede interesser fra en mængde andre lande. Indvandrere og deres efterkommere var centrale i fremskaffelsen af både viden og kapital, og i særlig grad var det de to religiøse minoriteter de reformerte og jøderne, der qua deres store internationale netværk kunne skaffe det så nødvendige sølv til kinahandlen. Efterkommere af flygtede huguenotter, centreret om de franske og tyske reformerte menigheder i København, var centrale i ledelsen af kompagniet, og deres europæiske netværk medvirkede til at skaffe finansiering og sølv til eksport. Den fremvoksende mosaiske menighed, især i København, blev et andet omdrejningspunkt i adgangen til det europæiske marked. Men som også Lauring (1996) argumenterer for, så blev kompagniets skæbne i høj grad afgjort udefra, gennem britisk toldlovgivning, europæiske storkrige og politiske omskifteligheder. Ved at forsøge at se DAC's

historie som en fortælling om en global virksomhed, ved at fokusere på de eksterne faktorer, der markerede direktionens og handelsbetjentenes råderum, kommer aktørerne i mindre grad til at fremstå som uafhængige og frie agenter, men snarere som rorsmænd, der forsøger at styre et skib sikkert igennem omskifteligt vejr. Flere tidligere fortællinger om dette ekstremt indbringende kompagni har i stedet fokuseret på aktører i den Oldenborgske Stat som en lukket enhed, men det er mit argument, at et tidligt globalt firma som det Danske Asiatiske Kompagni ikke kan forstås, hvis ikke det placeres i den multinationale og komplekse helhed, hvori det forsøgte at agere gennem sin 100-årige historie.

Noter

1. En grundigere gennemgang af vidensoverførsel i Asiatisk Kompagnis regi bliver tilgængelig i forfatterens ph.d.-afhandling, der forventes afsluttet i 2018.
2. De jødiske og reformerte trossamfunds betydning i den tidlige moderne periodes erhvervshistorie, især i Asiatisk Kompagnis regi, vil også kunne læses i ovennævnte afhandling.

Litteraturliste

- Arnheim, A. (2015), *Truet minoritet søger beskyttelse: jødernes historie i Danmark*, Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Boje, P. (2014), *Vejen til velstand – marked, stat og utopi: om dansk kapitalismes mange former gennem 300 år. Tiden 1730-1850*, Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Dyke, Paul A. van (2005), *The Canton Trade – Life and Enterprise on the China Coast, 1700-1845*, Hong Kong University Press
- Feldbæk, Ole (1990), »Den danske Asienhandel 1616-1807 – værdi og volumen«, *Historisk Tidsskrift*, Bind 15, række 5.

Glamann, K. (1949), »Studie i Asiatisk Kompagnis økonomiske historie 1732-1772«, *Historisk Tidsskrift*, 11(2): 351-404.

Hoff, A. (2016), *Den danske chokoladehistorie*, Wormianum, Den gamle By

Kensall, Philip (1999), »The Danish monopoly trading companies and their shareholders, 1730-1774«, *Scandinavian Economic History Review*, 47(3).

Lauring, Kåre (1996), »Kinahandelen – et spørgsmål om finansiering« i Jeppesen, Hans et. al., red., *Søfart, politik, identitet – tilegnet Ole Feldbæk*, København: Forlaget Falcon.

Lefevre, Jens Ole (1966), »Det danske ostindiske kompagnis fallit i 1729 og interimskompagnerne frem til 1732«, upubliceret speciale til det historiske fakultet, Københavns Universitet.

Nierstrasz, Chris (2015), »East India Companies, Private Traders, Smugglers and the Consumption of Tea« i Berg, Maxine et. al., *Goods from the East 1600-1800*, Palgrave Macmillan.

Parmentier, Jan (1989), »Søfolk og supercargoer i Dansk Asiatisk Kompagnis tjeneste 1730-1747« i Årbog 1989, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg

Steenberg, Jan (1966-72), »Reformert kirke«, *Danmarks kirker*, København, bind 3.

Kilder

Kongelig dansk Hof- og Statskalender, 1734-1840, København

RA 1: Rigsarkivet, Asiatisk Kompagni, Afdelingen i København: *Negotie instrukskopibog (1806-1833)* 182.

RA 2: Landsarkivet for Sjælland mm., Arkivfunktionen for samlinger: *Forordninger m.v. for kongeriget (1555-)* 10: 1731 6 15 – 1736 12 13: *Confirmation paa de Reformertes Privilegier*, 15. Junij Anno 1731.

RA 3: Rigsarkivet, Asiatisk Kompagni, Afdelingen i København: *Rullebøger (1723-1833)*.